

<https://liar.ui.ac.ir/?lang=en>

Literary Arts

E-ISSN: 2322-3448

Document Type: Research Paper

Vol. 15, Issue 4, No.45, winter 2023-2024, pp. 119- 134

Received: 05/10/2023

Accepted: 17/02/2024

Likening Something to Itself

Saeed Karimi Qarababa *

Associate Professor, Department of Persian Language and Literature, Payam-e Noor University, Tehran, Iran

karimisaeed58@pnu.ac.ir

Abstract

Simile is a straightforward method of creating imagery extensively discussed by rhetoricians. However, comparing something to itself is a rare form of simile in rhetoric and has been deemed unjustifiable by scholars. They argue that this simile lacks imaginative properties, requiring little effort for comprehension. Nevertheless, examples of self-comparison can be found in Persian literature, particularly in the works of poets, such as Attar, Nizami, Masoud Saad, Jamaluddin Esfahani, Molana, Zahoori Tarshizi, Akhwan Taalih, and Aminpour. Indian rhetoricians, including Mirza Khan Bin Fakhruddin Muhammad, Sirajuddin Ali Khan Arzoo, and Azad Belgrami, have provided detailed reflections on this simile. While simulating something to itself may not be entirely devoid of literary value, it can serve a creative purpose in certain contexts. In this descriptive-analytical article, we investigated the various dimensions of self-comparison. Initially, we reviewed the perspectives presented in different rhetorical books regarding this rhetorical technique and subsequently delved into its intricacies. Finally, we outlined the purposes behind employing this type of simile with a primary focus on poets and writers aiming to emphasize and express the perfection of Mamdouh's majesty.

Keywords: Simile, Likening Something to Itself, Contrast, Artistic Value, Indian Rhetoric.

Introduction

Simile is an essential component of imagery in poetry and holds a significant place in rhetorical books. The oldest surviving work on Persian poetry, Hadaïq al-Sahar, provides a definition of simile as follows: "It is when a writer or poet likens one attribute to another attribute and the object they liken is called the 'like', while the object they compare it to is called the 'similar'". This book, written in the mid-6th century, sheds light on the early understanding of similes in Persian literature. The author identifies 7 types of similes: absolute simile, conditional simile, metonymy, assimilation, opposition, use of pronouns, and superlatives. In Arabic rhetoric, Mubarid (died 285 A.H.) categorizes similes into 4 groups: excessive, unfortunate, close, and improbable.

*Corresponding author

Karimi Qarebaba, S. (2024). Likening something to itself. *Literary Arts*, 15(4), 119-134.

2322-3448 © University of Isfahan

This is an open access article under the CC BY-NC-ND/4.0/ License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

10.22108/LIAR.2024.139364.2321

Over the centuries, rhetoric scholars expanded upon these initial divisions, eventually identifying around 40 types of similes in contemporary times. One of the key concerns of rhetoric experts has been to explore the artistic value and effectiveness of similes. From the earliest development of similes, discussions have revolved around their quality and likability. For instance, Shams Qais Razi described the concept of being more pleasing and complete as an artistic assessment that led to the preference of one simile over another. In contrast, incomplete or incorrect similes (including self-comparisons) did not align with the taste of critics and failed to capture their attention. The "comparison of something to itself" is one such simile that, according to expressive scholars, lacks utility and fails to evoke admiration or surprise. This type of simile was considered so lacking in wonder and novelty by ancient thinkers that they paid little attention to it. Their argument stemmed from the belief that even the laziest of minds could easily create a likeness to itself, questioning the beauty or value of such a simile. In this article, we aimed to explore the intricacies of self-comparison and address several questions: What are the earliest examples of this simile in Persian literature? When did discussions about this analogy first arise? What purposes can be attributed to it? What do contemporary rhetoricians think about this simile? And how have modern poets and writers utilized it? Our research hypothesis posited that comparing something to itself is not entirely devoid of literary value and can serve a creative purpose in specific contexts. In fact, it has been a source of inspiration for the creation of beautiful examples in both classical and contemporary literature.

Materials & Methods

The research methodology employed in this article was a descriptive-analytical approach. This approach involved examining and analyzing existing literature and texts to gain insights and draw conclusions about the topic at hand. The materials used in this study primarily consisted of Persian literature, including poetry from various periods. The researchers analyzed and studied the works of poets from different eras, ranging from the 6th century to contemporary times. These literary sources served as the foundation for exploring the presence and significance of the simile of something to itself in Persian literature. The methods employed in this study involved a thorough examination of the selected literary texts. The researchers conducted a comprehensive analysis of the poems and writings of various poets, paying close attention to instances of self-comparison and their aesthetic and creative qualities. They also referred to the works of rhetoric scholars and critics to understand the historical and contemporary perspectives on this type of simile. Additionally, the researchers referenced and synthesized the ideas and viewpoints of previous scholars, who had discussed the simile of something to itself in Persian literature. This study incorporated the findings and insights of these earlier analyses to build upon the existing knowledge and contribute to a deeper understanding of the subject. Overall, the materials and methods employed in this article involved a descriptive examination of Persian literature and an analytical approach to analyzing the simile of something to itself. By synthesizing the existing knowledge and conducting a comprehensive analysis, the researchers aimed to shed light on the significance and utilization of this simile in Persian literary traditions.

Research Findings

Poets from the Khorasani Style exhibited an extroverted nature and tended to focus more on reality. Consequently, they employed expressions and innovations in a moderate manner, emphasizing simple forms of literary art. They also placed importance on describing the details of nature. Due to these tendencies, the phenomenon of self-comparison (at least within the scope of our research) was not observed in the poetry of this period. However, from the 6th century onwards, the situation changed. Poets of this era inherited a rich literary tradition and believed that "the ancients had not left any wisdom unspoken in the events of the world". Consequently, they sought modernization and employed a "strange, new, and distinctive approach" to ensure that their repetitive words did not become monotonous. This motivation, combined with a dominant focus on

the poet's ego, resulted in a narrower and slower imagination. The first instances of self-comparison emerged against this backdrop in the 6th century. The intention behind employing "comparing something to itself" differed between expressionist poets and mystical poets. Each group created this simile according to their own unique aesthetic standards. In contemporary times, innovative and creative uses of simile have taken self-comparison to new heights, incorporating various and at times complex forms of this simile. When used creatively and in accordance with the context of speech, comparing something to itself can introduce novelty and delight the reader. Furthermore, it can broaden the dimensions of the world, expand the realm of meanings, and enhance the scope of discourse.

Discussion of Results & Conclusion

A simile is predicated on a false assertion. If a simile were based on truth, such as comparing one chair to another, our words would cease to possess imaginative qualities. A simile must be surprising and defy logical believability or acceptability in order to retain its status as a simile. Consequently, rhetoricians perceive the simile of something to itself as lacking imaginative properties and do not acknowledge it as a legitimate simile. Nevertheless, there exist rare instances of this simile in both ancient and contemporary Persian literature, with the earliest evidence dating back to the 6th century. Poets of that era, driven by their desire to secure a significant place in literary history, sought innovation and novelty. Consequently, they introduced unique and exceptional similes, including the simile of something to itself. Mystical poets like Attar and Rumi, influenced by their philosophical and theological foundations, sought new avenues of expression and created similes that resembled themselves. Indian rhetoricians of the 10th and 11th centuries of Hijra were the earliest scholars to engage in in-depth reflections on this simile and since then, no new ideas have been proposed on the subject. In the last century, writers and poets explored the potential of this simile in various ways and we included evidence of their endeavors in this article. Poets, such as Akhwan Al-Talih and Aminpour, sought to present new instances of this simile, aiming to create innovative works of art that deviate from established norms and literary conventions. The purposes of employing self-comparison encompass criticism, condemnation, rendering the likeness repugnant, expressing the perfection of praise, and emphasizing or expressing disappointment in the qualities of the likeness. Due to the scarcity of this simile in Persian literature, it is challenging to classify its types. Therefore, we must inevitably rely on the conventional divisions found in works on rhetoric and examine it based on elements, such as the presence or absence of similes and comparisons.

تشبیه چیزی به خودش

سعید کریمی قره‌بابا*، دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه پیام نور، تهران، ایران

karimisaeed58@pnu.ac.ir

چکیده

تشبیه یکی از ساده‌ترین راه‌های تصویرآفرینی است. سخن‌شناسان همواره انواع تشبیه را به صورت مبسوط بررسی کرده‌اند. تشبیه چیزی به خودش از جمله تشبیهات نایاب در بلاغت به‌شمار می‌آید که در نزد علمای بیان توجیه‌ناپذیر می‌نماید. به‌زعم آنها این تشبیه خاصیت خیال‌برانگیزی ندارد و ذهن برای درک آن کوشش چندانی نمی‌کند. با وجود این نمونه‌هایی از تشبیه چیزی به خودش را در ادبیات فارسی می‌توان ملاحظه کرد. این تشبیه در شعر شاعرانی مانند عطار، نظامی، مسعود سعد، جمال‌الدین اصفهانی، مولانا، ظهوری ترشیزی، اخوان ثالث و امین‌پور دیده می‌شود. بلاغت‌پژوهان هندی مانند میرزا خان بن فخرالدین محمد، سراج‌الدین علی خان آرزو و آزاد بلگرامی تأملات دقیقی در باب این تشبیه انجام داده‌اند. مقاله حاضر در استوارداشت این نکته است که تشبیه چیزی به خودش یک‌سره تهی از ارزش‌های ادبی نیست و در برخی موقعیت‌ها می‌تواند کارکردی خلاقانه داشته باشد. ما در این مقاله که به‌شیوه توصیفی-تحلیلی انجام گرفته است به بررسی ابعاد مختلف تشبیه چیزی به خودش پرداخته‌ایم. ابتدا آرای کتب بیانی مختلف را درباره این شگرد بلاغی بررسی کرده و سپس جزئیات آن را شرح داده‌ایم. در پایان بحث نیز اغراض این نوع از تشبیه را برشمرده‌ایم. تنزیه، تأکید و بیان کمال عظمت ممدوح مهم‌ترین مقصود شاعران و نویسندگان از ساخت تشبیه چیزی به خودش بوده است.

کلید واژه‌ها: تشبیه، تشبیه چیزی به خودش، تنزیه، ارزش هنری، بلاغت هندی

۱- مقدمه

تشبیه متعارف‌ترین نوع تصویرسازی است و شاید شعر بدون تشبیه را نمی‌توان تصور کرد. همواره بخش ثابت و نسبتاً مبسوطی از کتاب‌های بلاغی به مباحث تشبیه اختصاص یافته است. در *حداثی‌السحر* در تعریف تشبیه چنین آمده است: «این صفت چنان بود که دبیر یا شاعر چیزی به چیزی مانده کند در صفتی از صفات و اهل لغت آن چیز را که مانده کنند مشبه

مسئول مکاتبات

کریمی قره‌بابا، سعید. (۱۴۰۲). تشبیه چیزی به خودش. *فنون ادبی*. ۱۵ (۴)، ۱۱۹-۱۳۴.

خوانند و آن را که بدو مانده کنند مشبه‌به» (وطواط، ۱۳۶۲، ص. ۴۲). این کتاب (تألیف شده در اواسط قرن ششم)، قدیم‌ترین اثر در حوزه صنایع شعری به زبان فارسی است که به دست ما رسیده است. مؤلف این کتاب از هفت نوع تشبیه سخن به میان آورده است: تشبیه‌های مطلق، مشروط، کنایت، تسویت، عکس، اضمار و تفضیل (همان). در بلاغت عربی نیز مبرّد (مرگ ۲۸۵ ه. ق.) تشبیه را به چهار دسته مفراط، مُصیب، مُقارب و بعید (مبرد، ۱۳۷۶، ص. ۹۵/۳) تقسیم کرده است. علمای بلاغت در قرون بعد این تقسیم‌بندی‌های ساده را با باریک‌بینی بسیار گسترش دادند و در طراحی پیچیده‌ای آن را به حدود ۴۰ نوع در دوره معاصر رساندند (کزازی، ۱۳۸۶، ص. ۳۳۵/۲-۳۴۱). یکی از دغدغه‌های مهم متخصصان بلاغت کندوکاو در ارزش هنری و سنجیدگی انواع تشبیه بوده است. آنان از همان بدو تکوین مسائل تشبیه درباره نیکویی و پسندیدگی آن بحث کرده‌اند. برای مثال شمس‌قیس در آغاز باب تشبیه می‌نویسد: «از معنی مشترک میان مشبه و مشبه‌به چاره نبود و چون چند معنی به یکدیگر افتد و تشبیه همه را شامل شود پسندیده‌تر بود و تشبیه کامل‌تر باشد و بهترین تشبیهات آن بود که معکوس توان کرد» (رازی، ۱۳۳۶، ص. ۳۳۸). پسندیده‌تر و کامل‌تر بودن یک ارزش‌گذاری هنری است که براساس نگاه زیبایی‌شناختی منتقدان صورت می‌گرفته و منجر به ترجیح تشبیهی بر تشبیه دیگر می‌شده است. درمقابل تشبیه پسندیده و نیکو، تشبیه ناقص یا نادرست (همان) قرار داشته است که با ذوق نقادان سخن سازگار نبوده و توجه آنها را جلب نمی‌کرده است. «تشبیه چیزی به خودش» از زمره همین تشبیهات بوده که از نظر علمای بیان به کار نمی‌آمده و تحسین و تعجیبی را بر نمی‌انگیخته است. این گونه از تشبیه آن اندازه در ذهن قدما عاری از شگفتی و نوآیینی بوده که بدان اعتنایی نمی‌کردند. ظاهراً استدلال آنها این بوده است که تبیل‌ترین ذهن‌ها نیز به سادگی می‌توانند چیزی را به خودش مانند کنند؛ در نتیجه زیبایی‌ای در این قسم تشبیه نمی‌توان سراغ گرفت. تشبیه باید ذهن مخاطب را به چالش بکشد و آن را به کوشش وادارد. هر چقدر کوشش ذهنی برای دریافت ظرائف یک صنعت بیشتر باشد، لذت ادبی منبعث از آن نیز بیشتر خواهد بود. «گفتن که این آینه مثل آینه است یا این چراغ مثل چراغ است چه لطفی دارد؟ این که نوعی تحصیل حاصل و به اصطلاح توتولوژی Tautology است» (شفیعی کدکنی، ۱۳۹۲، ص. ۷). شاعران نیز کمتر از این نوع تشبیهات ساخته‌اند. درمقابل صدها شاهد شعری از طیف متنوع تشبیهات، برای این نوع از تشبیه مثال‌ها فوق‌العاده اندک است.

در این مقاله که به شیوه توصیفی تحلیلی انجام گرفته است تلاش کرده‌ایم تا چند و چون «تشبیه چیزی به خودش» را به بحث بگذاریم و همچنین به این سؤالات پاسخ دهیم که نخستین شواهد از این نوع تشبیه در ادبیات فارسی کدام‌ها هستند؟ از چه زمانی بحث درباره این طرز تشبیه آغاز شد؟ چه اغراضی برای آن می‌توان متصور بود؟ نظر بلاغت‌نویسان جدید درباره این تشبیه چیست؟ و این که شاعران و نویسندگان معاصر چگونه از این تشبیه بهره گرفته‌اند؟ فرضیه پژوهش آن است که تشبیه چیزی به خودش یک‌سره تهی از ارزش‌های ادبی نیست و در برخی موقعیت‌ها می‌تواند کارکردی خلاقانه داشته باشد؛ چنان‌که دست‌مایه خلق نمونه‌های زیبایی در ادبیات قدیم و جدید شده است.

۲- پیشینه پژوهش

در حدود جست‌وجوهای نگارنده تاکنون به صورت مستقل در هیچ مقاله‌ای به تشبیه‌ی الشیء علی نفسه پرداخته‌اند. در هیچ یک از کُتب بیانی متقدم و مشهور نیز این موضوع طرح نشده است مگر در مواردی استثنایی مانند کتاب تحفه هند و غزلان الهند که در متن مقاله به آنها اشاره کرده‌ایم. در دوره معاصر، شفیع کدکنی برای نخستین بار در کتاب صورخیال در شعر فارسی به شکل جدی و علمی به این شیوه از تشبیه توجه نشان داد (شفیعی کدکنی، ۱۳۸۳، ص. ۷۰۴). شمس‌ها هم در کتاب بیان و در مدخلی جداگانه از این نوع تشبیه یاد کرده و بحثی کوتاه درباره آن ارائه کرده است (شمیسا، ۱۳۷۰، ص. ۱۰۹).

۳- بحث و بررسی

شاعران سبک خراسانی برون‌گرایند و بیشتر با واقعیت سروکار دارند؛ به این دلیل از بیان و بدیع به‌صورت معتدل استفاده می‌کنند و رویکردشان اغلب به درج صورت‌های ساده‌ای از صنایع ادبی است. آنان همچنین توصیف جزئیات طبیعت را مد نظر قرار می‌دهند. تقریباً همه تشبیهات برگرفته از طبیعت که در سنت ادب فارسی وجود دارد، ریشه‌هایش به نحوی به سبک خراسانی می‌رسد. تشبیهات این عصر هنوز روی در پیچیدگی نهاده است و برای شاعران بیشتر صدق عاطفی سخن‌شان اهمیت دارد تا اینکه به دنبال تازگی تشبیه و استعاره باشند. درست به همین دلیل، تشبیه چیزی به خودش (لااقل در حدود تحقیقات راقم این سطور) در شعر این دوره ملاحظه نمی‌شود؛ اما از قرن ششم شرایط تغییر کرد. شاعران سنت عظیمی را پشت سر خویش درمی‌یافتند و معتقد بودند که «متقدمان در حوادث جهان هیچ حکمت ناگفته رها نکرده‌اند» (منشی، ۱۳۷۸، ص. ۱۳۲).

کهن‌کاران سخن پاکیزه گفتند
سخن‌های کهن زالی مطراست
سخن بگذار مروارید سفتند
و گر زال زر است انگار عنقا است
درنگ روزگار و گونه گرد
کنند رخسار مروارید را زرد

(نظامی، ۱۳۸۲، ص. ۳۰۵)

در نتیجه در صدد نوگرایی برآمدند و شیوه‌ای غریب، تازه و خاص آوردند تا سخنان تکراری‌شان ملال‌آور نباشد. این انگیزه با غلبه جنبه انفسی بر شعر نیز درآمیخت و باعث باریکی و دیربایی تخیل شد. «یکی از مهم‌ترین تفاوت‌های سبک عراقی با خراسانی در این است که شاعران از طبیعت زنده و واقعی فاصله می‌گیرند و به‌سوی مسائل عقلی و مجرد و ذهنی می‌روند ... به این ترتیب شاعران از لحاظ ادبی به هنرهای گوناگون که هرگز در شعر سبک خراسانی وجود نداشت، دست می‌یابند» (شمیسا، ۱۳۸۸، ص. ۲۴۸).

نخستین مثال‌های تشبیه چیزی به خودش در قرن ششم ظهور می‌کند. عطار نیشابوری در منطق‌الطیر گوید:
آتش از شوق تو چون آتش شده
پای بر آتش چنین سرکش شده
بسا شب که در حبس بر من گذشت
که بینای آن شب جز آکمه نبود
سیاهی سیاهی و درازی دراز
که آن را امید سحرگه نبود

(عطار، ۱۳۸۹، ص. ۲۳۶)

هیچ‌یک از شارحان منطق‌الطیر به این مسئله درنیچیده‌اند. مسعود سعد سلمان را نیز بیتی است که در آن شب را توصیف کرده است:

بسا شب که در حبس بر من گذشت
که بینای آن شب جز آکمه نبود
سیاهی سیاهی و درازی دراز
که آن را امید سحرگه نبود

(سلمان، ۱۳۶۴، ص. ۸۵۹)

در اینجا نیز باز هیچ‌کدام از شارحان شعر مسعود سعد متعرض تشبیه موجود در این بیت نشده‌اند. جمال‌الدین عبدالرزاق اصفهانی هم در رباعیاتش از تشبیه چیزی به خودش استفاده کرده است:

در کینه به مهر تیغ‌زن می‌مانی
در لطف به نکته سخن می‌مانی
در پرده‌داری به اشک من می‌مانی
در نیکویی به خویشتن می‌مانی

(به نقل از آزاد بلگرامی، ۱۳۸۲، ص. ۳۸)

و اما در خمسه نظامی نیز به دو مورد از این تشبیه برمی‌خوریم. یکی در خسرو و شیرین آمده است:
گل و شکر، کدامین گل؟ چه شکر؟
به او، او مانسد و بس الله اکبر!

(نظامی، ۱۳۸۲، ص. ۲۷۵)

نظامی پس از تلاش بسیار در توصیف زیبایی‌های شیرین، عاقبت به این تشبیه متوسل می‌شود که شیرین به خودش شبیه است و السلام! مثال دیگر را هم در بخش معراج پیغمبر اکرم (ص) از منظومه شرف‌نامه می‌خوانیم:

گُزین کرده هر دو عالم تویی چو تو گر کسی باشد آن هم تویی
(همان، ص. ۶۳۷)

در قرن هفتم نیز مولانا یک‌بار از این تشبیه در غزلیات شمس بهره گرفته است:

صبحدمی همچو صبح پرده ظلمت درید نیم‌شبی ناگهان صبح قیامت درید
(مولوی، ۱۳۸۸، ص. ۵۲۱)

شفیعی کدکنی درباره مصراع اول این بیت نوشته است: «در این مصراع به لحاظ هنری و بلاغی مولانا شگفت‌کاری انجام داده است و آن تشبیه یک چیز است به خودش و این در بلاغت متداول در ادب اسلامی تقریباً بی‌سابقه است» (همان، ص. ۵۲۱). البته چنانکه ذکر شد این تشبیه چندان هم بی‌سابقه نبوده است. شفیعی کدکنی آن‌گونه که از محقق دانشمند می‌برازد با اضافه کردن قید «تقریباً» راه را برای تحقیق در نمونه‌های احتمالی که بعداً ممکن است در شعر پیش از مولانا یافته شود، باز گذاشته است. باید گفت که این نوع تشبیه با طبع مقتدر و فکر نیرومند شاعران برجسته قرن ششم ورزیده شده و به مولانا رسیده است. بدیهی است که مولانا با قریحه توانای خویش در همه معانی باریک، تعبیرات ظریف و بالکل ابتکارات ادبی گویندگان پیش از خود تأمل کرده و آنها را از صافی بوطیقای شعری‌اش گذرانده است. به این نکته باید توجه داشت که نیت شاعران بیان‌گرا با شاعران عارف در آفرینش «تشبیه چیزی به خودش» یکسان نبوده است. هریک با معیارهای جمال‌شناختی ویژه خود دست به خلق این تشبیه زده‌اند. عطار و مولانا با انگیزه‌هایی الهیاتی و نظامی و جمال‌الدین اصفهانی با قصد بلاغی به سراغ این تشبیه رفته‌اند. درحقیقت، این فرم بیانی در شعر سخنورانی مانند مسعود سعد سلمان، نظامی و جمال‌الدین عبدالرزاق اصفهانی حاصل اندیشه است؛ حال آن که به نظر می‌رسد در شعر عطار و مولانا حاصل جهان‌نگری فلسفی و عرفانی باشد. مقطع بعدی‌ای که «تشبیه چیزی به خودش» پدیدار می‌شود، شعر سبک هندی است. آزاد بلگرامی در خزانه عامره چند نمونه از آنها را نقل کرده است:

چون ظهوری به جز ظهوری نیست در محبت یگانگی می‌باشد

یا:

آب رخ آینه‌ه گم منم همچو منی گر بود آن هم منم

بیت اول از ملا ظهوری ترشیزی و دومی از میرزا جلالای طباطبای است (آزاد بلگرامی، ۱۲۴۹، ص. ۴۳۱). پُر پیداست که در این برهه نیز تازگی خیال و نازکی معنی شاعران سبک هندی را به ساختن چنین تشبیهاتی رهنمون شده است. پس از قرن یازدهم، دیگر بار در دوره معاصر با این تشبیه روبه‌رو می‌شویم. معاصران این تشبیه را با صورخیال دیگر مانند تشبیه تفضیل مرتبط ساخته و به اصطلاح در نوکرد آن کوشیده‌اند. در شعر روزگار ما مشهورترین مثال‌های «تشبیه چیزی به خودش» را در سروده‌های مهدی اخوان ثالث می‌توان دید:

چون پرده حریر بلندی // خوابیده مخمل شب، تاریک مثل شب // آینه سیاهش چون آینه عمیق» (اخوان ثالث، ۱۳۹۷، ص. ۶۲۶)

دو تشبیه مزبور چنان زیبا و بدیع و هنرمندانه بوده که شفیعی را در ابتدا به این گمان رسانده که این‌گونه تصویر (تشبیه شیء به نفس شیء) برای اولین بار در ادبیات فارسی توسط اخوان در غزل ۴ از مجموعه *از این اوستا* انجام شده است (مولوی، ۱۳۸۸، ص. ۹۲).

اخوان در بیتی دیگر نیز به نوعی، چیزی را به نفس آن چیز مانند دانسته است:

ماهی که ز مهرش دل من در تب و تاب است
ماننده‌تر از گل به گل و آب به آب است
(اخوان‌ثالث، ۱۳۹۷، ص. ۱۱۸۰)

این رباعی هم از قیصر امین‌پور براساس تشبیه چیزی به خودش ساخته شده است:

تو شعر نگفته مرا می‌دانی
وز برگ سفید دفترم می‌خوانی
آخر به چه مانی که بگویم آنی؟
تو همچو خودی، تو خویش را می‌مانی
(امین‌پور، ۱۳۶۳، ص. ۱۱)

بصیر مزدهی اعتقاد دارد که امین‌پور این مضمون را از آیه ۱۱ سوره شوری یعنی «لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ» گرفته است (بصیر مزدهی، ۱۳۷۶، ص. ۱۱۱۴) حال آنکه چنین نمی‌نماید. در آیه فوق خداوند به خودش تشبیه نشده است. چنانکه گفته آمد در روزگار ما بهره‌های ابتکاری و نوآیینی از تشبیه چیزی به خودش برده‌اند و اشکال متنوع و گاه پیچیده‌ای از این نوع تشبیه را به ثبت رسانده‌اند؛ مثلاً در این بند از شاملو:

اینان به مرگ از مرگ شبیه‌ترند (شاملو، ۱۳۸۲، ص. ۴۶۳)

آیا می‌توان نوعی «تشبیه چیزی به خودش» را در آغاز شعر «هم سطر، هم سپید» از سپهری نیز استنباط کرد:

«صبح است // گنجشک محض // می‌خواند» (سپهری، ۱۳۸۲، ص. ۴۲۶)

گنجشک محض یعنی گنجشکی که کاملاً شبیه به خودش است؟

و یا در عنوان نوشته‌ای از خرمشاهی درباره عباس کیارستمی: «کیارستمی از خودش سی سال جوان‌تر بود» (خرمشاهی، ۱۳۹۵، ص. ۲۷۰) نیز چنین تشبیهی انعکاس یافته است. در ژرف‌ساخت این عنوان تشبیه تفضیلی هم دیده می‌شود. کیارستمی شبیه خودش است و حتی از خودش جوان‌تر! و چنین است عنوان مطلبی از استعلامی در سوگ استاد سید عبدالله انوار: «نادره‌ای که تنها همانند او، خود او بود» (استعلامی، ۱۴۰۲، ص. ۲۰).

تشبیه چیزی به خودش باتوجه به بافت سخن و در صورت استفاده خلاقانه می‌تواند تازگی داشته باشد و خواننده را غرق لذت کند و از سوی دیگر مدام بر ابعاد جهان و حوزه معانی بیفزاید و عرصه کلام را وسعت بخشد.

۳-۱- تاریخچه بحث درباره مبانی تشبیه چیزی به خودش

بنا به گزارش شفیع کدکنی تا اوایل قرن هشتم در کتاب‌های بلاغی عربی بحثی از این نوع تشبیه به میان نیامده است. در میانه‌های این قرن از ابن‌الوردی (۶۸۹-۷۴۹ ه. ش) شعری ذکر شده که در طعن و طنز به این بیت عربی است:

كَأَنَّنَا وَالْمَاءُ مِنْ حَوْلِنَا
قَوْمٌ جُلُوسٌ حَوْلَهُ مَاءٌ

(ترجمه: حال ما در آن هنگام که آب گرد ما را گرفته بود مثل این بود که گروهی باشند و آب گرد ایشان را گرفته باشد).

گوینده این بیت را نمی‌شناسیم. ابن‌الوردی در پیوند با بیت یاد شده گوید:

و شاعرٌ أوقَدَ الطَّبَعِ الذِّكَاءَ لَهُ
فَكَادَ يَحْرِقُهُ مِنْ فَرْطِ إِذْكَاءِ

أَقَامَ يَجْهَدُ أَيَّاماً قَرِيحَتَهُ
و شَبَّهَ الْمَاءَ، بَعْدَ الْجَهْدِ، بِالْمَاءِ

(ترجمه: شاعری که از فرط تیزی ذوق نزدیک بود که آتش بگیرد، چندین روز قریحه خویش را به رنج افکند و زحمت کشید تا آب را به آب تشبیه کرد). شفیع کدکنی این ابیات را از زهر الربیع نوشته سید نعمت‌الله جزایری (م. ۱۱۱۲ ه. ش) نقل کرده

است (شفیع کدکنی، ۱۳۹۲، ص. ۷-۸). از لحن تمسخرآمیز ابن‌الوردی چنین برمی‌آید که بلاغت‌شناسان عرب برای تشبیه چیزی به خودش ارزشی قائل نبودند؛ چرا که اعتقاد داشتند شاعران تلاش چندانی صرف پدیدآوردن آن نمی‌کنند.

احتمالاً نخستین کوشش نظری درباب «تشبیه چیزی به خودش» به زبان فارسی در کتاب تحفه الهند (۱۰۸۷ ه. ق)

صورت پذیرفته است. نویسنده کتاب، انواع تشبیهات در بلاغت هندی را یکایک شرح می‌دهد و درباره پنجمین قسم آن چنین

می‌نویسد: «پنجم آنی اُپمان به فتح همزه و نونین مفتوحین و تشدید نون انی و سکون یای تحتانی، و آنچنان بود که همان اُپمی اُپمان باشد؛ یعنی همان مشبه مشبه‌به بود مثلاً گویند که مثل زید هم زید است یعنی زید نظیر و همتا ندارد، مثل خود همان خود است و امثال آن» (میرزا محمدخان، ۱۳۵۴، ص. ۲۷۰). بعد از او سراج‌الدین علی‌خان آرزو (۱۱۰۱-۱۱۶۹ ه. ق.)، شاعر و منتقد دقیق‌النظر شبه‌قاره هند نیز نیم‌نگاهی به این تشبیه داشته است که ما در مبحث اغراض به آن خواهیم پرداخت. نظیر توصیحات تحفه هند در عَزْلَانُ الهند آزاد بلگرامی نیز آمده است: «تشبیه الشیء بنفسه و آنچنان است که مشبه و مشبه‌به یکی باشد ... چنانکه قاسم دیوانه می‌گوید:

عدیل ما چو در این تیره خاک‌دان جویی به شمع دیده احول بجو قرینه ما

بر دقت‌شناسان پوشیده مباد که تشبیه الشیء بنفسه تنزیه است در صورت تشبیه که هر دو باهم ضاداند، چه علما تشبیه را تعریف کرده‌اند که هو الدلالة علی مشارکه امر الآخر فی معنی بالكاف و نحوه و از اینجا دریافت شد که وجود تشبیه بی‌مغایرت مشبه و مشبه‌به متصور نیست. پس مقصد قایل از وحدت مشبه و مشبه‌به تنزیه ممدوح از شبیه است به تفنن عبارت، بلی عبارت چون تو کسی نیست و چون تو تویی یک مآل دارد که آن تنزیه باشد و این تحقیق از تحریرات مؤلف است خامه هندویان به آن آشنا نشده» (آزاد بلگرامی، ۱۳۸۲، ص. ۳۸-۳۹). نویسنده کتاب در موضعی دیگر نیز از این تشبیه سخن گفته است: «تفضیل الشیء علی نفسه. عبارت است از این که مفضل و مفضل علیه یکی باشد. ظهوری ترشیزی گوید:

نتوان گفت ز خوبان دگری می‌باشد هم تویی از تو اگر خوب‌تری می‌باشد»

(همان، ص. ۱۰۱).

جالب آن است که آزاد بلگرامی این دو نوع تشبیه را در ذیل «صنایع مخترعه مؤلف» گنجانده و خاطر نشان کرده است که دیگر بلاغت‌پژوهان هندی به موشکافی‌هایی از این دست، مبادرت نکرده‌اند و این مؤلف است که برای نخستین بار چنین مذاقه‌هایی داشته است. تنها بخشی از این سخن درست است؛ یعنی آنجا که آزاد بلگرامی غرض غایی تشبیه چیزی به خودش را تنزیه معرفی می‌کند. ما در بخش اغراض «تشبیه چیزی به خودش» دوباره به این قضیه باز خواهیم گشت. آزاد بلگرامی در خزانه عامره نیز درباره این تشبیه چنین نگاشته است: «علمای بدیع هندی تشبیهی برآورده‌اند که آن را «آینا آلنکار» گویند و عبارت از آن است که مشبه و مشبه‌به یکی باشد. فقیر را به‌نظر تنبیه نرسیده که کسی از ادبای عربی و فارسی این تشبیه را استخراج کرده باشد؛ حال آنکه فی نفسه در هر زبان موجود است. صنعتی دیگر از این قبیل در کلام ملا ظهوری ترشیزی یافته شد که مفضل و مفضل علیه یکی باشد

نتوان گفت ز خوبان دگری می‌باشد هم تویی از تو اگر خوب‌تری می‌باشد

به‌خاطر می‌رسد که نام او «تمثیل الشیء بنفسه» و نام ثانی «تفضیل الشیء علی نفسه» گذاشته شود» (آزاد بلگرامی، ۱۲۴۹،

ص. ۴۳۰).

این‌گونه تأملات علمای فن بیان در سرزمین هند واقعاً حیرت‌انگیز است و در میان بلاغیون ایرانی کمتر نظیری برای آن ریزی‌ها می‌توان یافت. شاید آن نکته‌یابی‌ها شفیعی را به این باور رسانده که تشبیه چیزی به خودش در بلاغت عربی و فارسی بی‌سابقه است و فقط در بلاغت هندی وجود دارد (شفیعی کدکنی، ۱۳۸۳، ص. ۷۰۴). در دوره معاصر ابتدا شفیعی کدکنی بود که در صورخیال در شعر فارسی، ضمن مرور محتوای کتاب غصن البان نوشته محمد صدیق خان بهادر از انواع تشبیه در نظر ادیبان هند یاد کرد و در آنجا به «تشبیه چیزی به خودش» اشاره نمود. با ذکر این مثال:

ألا لکل حَسَنِ الوَجْهِ أَشْبَاهُ وَلَا نَظِيرَ لِمَنْ أَهْوَاهُ أَلَاهُ

(همان، ص. ۶۲)

شفیعی در نهایت تأکید می‌کند که این تقسیم‌بندی هندیان از نظر هنری ارزش چندانی ندارد و هیچ‌گونه لطف و جهت‌آفرینش در آن دیده نمی‌شود (همان، ص. ۶۳). نظر شفیعی درباره تقسیم‌بندی انواع تشبیه از سوی بلاغت‌نگاران هندی منصفانه نیست. آیا علم بیان چیزی غیر از این جزئی‌نگری‌هاست؟ همین تقسیم‌بندی‌ها و تحقیق در انواع آن به گسترش دانش بلاغت کمک کرده است.

شمیسا بعد از شفیعی در کتاب بیان خود کمی مبسوط‌تر و از بُعدی دیگر به این نوع تشبیه پرداخت. «اگر ربط بین مشبه و مشبه‌به از حدی بگذرد و به اصطلاح تشبیه خیلی غریب و دور از ذهن باشد (Conceit)، دیگر جنبه تصویری و هنری ندارد و همین‌طور اگر مشبه و مشبه‌به بیش از حد به هم نزدیک باشند، باز تشبیه غیرهنری خواهد بود. به اصطلاح اگر زاویه A خیلی باز شود تبدیل به یک خط صاف خواهد شد. — و اگر خیلی بسته شود باز تبدیل به یک خط صاف خواهد گردید. از این رو از قدیم، این قاعده را می‌دانستند که تشبیه دو چیز نزدیک و شبیه به هم صحیح نیست و لذا نمی‌توان چیزی را به خود آن تشبیه کرد. غریبان هم به این نکته تصریح کرده‌اند. دکتر سایس Dr. sayce تأکید کرده است که زاویه تشبیه و استعاره باید باز باشد و مثلاً اگر دو گل را به هم تشبیه کنیم Double version یعنی خیال و توهم و تصور دوگانه ایجاد نمی‌کند» (شمیسا، ۱۳۷۰، ص. ۱۰۹-۱۰۸) برای اطلاع از نظر منتقدان قدیم و جدید ایرانی درباره زاویه تشبیه (واثق عباسی و اتحادی، ۱۳۹۸، ص. ۳-۴).

شمیسا از بُعدی دیگر نیز به این تشبیه نگریسته و در مبحث معانی (طُرقِ قصر) دوباره بر سر این مسئله بازگشته است. «گاهی قصر با تکرار ساخته می‌شود. مقصور و مقصور علیه یکی است و ادات آورده نمی‌شود. مانند: «فاطمه، فاطمه است» (شمیسا، ۱۳۸۷، ص. ۱۵۹). یعنی فقط فاطمه شبیه فاطمه است و هیچ‌کس دیگری همانند او نیست. فاطمه فاطمه است نام کتابی از دکتر علی شریعتی (۱۳۱۲-۱۳۵۶ ه. ش.) است.

در این سال‌ها در یک تبلیغ بازرگانی نیز از این نوع تشبیه یا به عبارتی قصر استفاده شده است: «فقط بیک مثل بیک می‌نویسد». این عبارت مشهور، شعار تبلیغاتی شرکت بیک فرانسه است که خودکار تولید می‌کند. استفاده خلاقانه از این تشبیه در شعار تبلیغاتی، نام این کالا را در ذهن‌ها ماندگار ساخته و نقش مؤثری در فروش این محصول در ایران داشته است.

۲-۳. انواع تشبیه چیزی به خودش

به سبب اندک شمار بودن این نوع تشبیه در ادب فارسی طبیعتاً نمی‌توان سخنی از انواع آن پیش کشید؛ مگر این که بناگزیب از تقسیم‌بندی مرسوم کتاب‌های بیان بهره بگیریم و آن را به اعتبار ارکان مانند ذکر شدن یا نشدن ادات تشبیه و وجه‌شبه بررسی کنیم؛ برای مثال در این بند از اخوان که پیش‌تر نقل شد:

«خوابیده مخمل شب، تاریک مثل شب // آئینه سیاهش چون آینه عمیق» (اخوان ثالث، ۱۳۹۷، ص. ۶۲۶).

ادات تشبیه و وجه‌شبه هر دو آمده است؛ بنابراین در اینجا تشبیه چیزی به خودش از نوع مرسل / مفصل و در عبارت «فاطمه فاطمه است» از نوع مؤکد / مجمل می‌باشد.

۳-۳. اغراض تشبیه چیزی به خودش

سخن‌سنجان برای تشبیه، اغراض گوناگونی متصور شده‌اند که شرح آن را در کتاب‌های بیان می‌توان خواند. اغراض تشبیه در اغلب موارد به مشبه برمی‌گردد. بیشتر شعرا از تشبیه برای بیان و وصف حال مشبه یاری می‌گیرند. غرض در تشبیه چیزی به خودش نیز توجه به مشبه است لیکن در کنار آن اغراض خاص دیگری نیز فرادید می‌آید که در ادامه به آنها می‌پردازیم:

۳-۳-۱- تنزیه: چنان‌که آزاد بلگرامی نیز گفته است هدف اصلی از این تشبیه، تنزیه است. تشبیه و تنزیه دو اصطلاح مهم در علم کلام و حدیث است و متضاد هم به‌کار می‌رود. «در اصطلاح علم کلام، مانند کردن خداوند به آفریده‌هایش در ذات، صفات و افعال را «تشبیه»، و منزّه ساختن او از ویژگی‌های آفریده‌ها و هر آن چیزی که از ساحت متعال او مبراست را «تنزیه» می‌نامند» (قشیری، ۱۳۷۴، ص. ۱۳). جالب آنکه این دو مفهوم ناسازگار و مخالف همدیگر در این نوع تشبیه جمع

آمده است. در تشبیه چیزی به خودش، تشبیه به عکس خود یعنی تنزیه تبدیل می‌شود و این نقضِ غرض است. شاید به همین دلیل، علما این شیوه از تشبیه را قبول ندارند.

۳-۳-۲- تقبیح و زشت جلوه‌دادن مشبه: از این تشبیه تنها برای مقاصدی با بار معنایی مثبت استفاده نمی‌کنند. گاه مقصود از این تشبیه اظهار تفر است. فی‌المثل اگر کسی بگوید: «این‌ها چقدر حقیرند! همچون سگند. حیف نام سگ. این‌ها شبیه کفتارند. حتی نام کفتار هم بر این‌ها دریغ است. این‌ها فقط شبیه خودشان هستند»، او با این تشبیه خواسته است تا مشبه را به زشت‌ترین صورت جلوه دهد و نفرت خود را از آن آشکار کند.

۳-۳-۳- بیان کمال عظمت ممدوح: خان آرزو در عطیه کبری و موهبت عظمی درباب مقصود این نوع تشبیه می‌نویسد: «نوعی از تشبیه آن است که مشبه و مشبه‌به یکی سازند و این از برای ادعای کمال عظمت ممدوح باشد؛ زیرا چه در تشبیه به غیر، رتبه مشبه‌به اقوی می‌باید و از این نقصان مشبه لازم می‌آید. پس در این صورت کنایه از تفرّد ممدوح در اوصاف خود خواهد بود. چنان‌که نورالدین ظهوری گوید:

مــــراد تماشا نظرها ی او ســــرپای او چــــون ســــرپای او»

(آرزو، ۱۳۸۱، ص. ۶۵-۶۶).^۲

۳-۳-۴- تأکید: «گاه برخی شاعران چیزی را بر خود آن چیز تشبیه کرده‌اند که قصدشان تأکید بر صفت مورد اشاره آن چیز بوده است؛ مانند تأکید بر زیبایی معشوق در این جملات: تو قشنگی، مثل تو، مثل خودت» (عباس‌پور، ۱۳۸۱، ص. ۳۶۱).
 ۳-۳-۵- اظهار ناامیدی از بیان اوصاف مشبه: گاهی گوینده‌ای برای بیان صفات مشبه به تشبیهات گوناگون متوسل می‌شود ولی احساس می‌کند که هیچ‌کدام از این تشبیهات وافی به مقصود نیست و سرانجام از سعی خود عاجز می‌شود و به سراغ «تشبیه چیزی به خودش» می‌رود. درواقع یکی از اهدافِ عَرَضی درآوردن تشبیه مذکور، همین اذعان به ناتوانی در توصیف مشبه است. شریعتی نیز در پایان کتاب فاطمه فاطمه است، بعد از عجز در توصیف شخصیت حضرت فاطمه (س)، او را فقط به خودش و نه هیچ‌کس دیگر شبیه می‌داند و با این جمله کتاب را می‌بندد که فاطمه فاطمه است. این تشبیه یکی از خاص‌ترین و ماندنی‌ترین عناوین را در میان کتب معاصر رقم زده است.

۴- توضیحات

۱- پیش از آن که شمیسا غزلان الهند را به چاپ برساند، فتوحی در نقد خیال (نقد ادبی در سبک هندی ۹۰۰-۱۲۰۰ ه. ق)، به مبحث انواع تشبیهات و خصوصاً تشبیه‌الشئ بنفسه توجه کرده بود (فتوحی، ۱۳۷۹، ص. ۲۰۷-۲۰۸). فتوحی تشبیه مذکور را نوعی تفنن و مبالغه شاعرانه خوانده است (همان).

۲- آگاهی از نوشته خان آرزو درباره تشبیه چیزی به خودش را مرهونِ راهنمایی استاد فرزانه‌ام جناب آقای دکتر واحد هستم. از ایشان بسیار سپاسگزارم.

۵- نتیجه

تشبیه مبتنی بر ادعای کذب است. اگر تشبیهی براساس صدق ساخته شود مثلاً بگوییم این صندلی مانند آن صندلی است، دیگر کلام ما مخیل نخواهد بود. تشبیه باید شگفتی ایجاد کند و نیز از حیث منطقی باورپذیر نباشد و گرنه از درجه تشبیه‌بودن ساقط می‌شود. درست به این سبب، بلاغت‌نویسان تشبیه چیزی به خودش را فاقد خاصیت خیال‌برانگیزی می‌دانند و آن را به‌عنوان تشبیه قبول ندارند. با این همه، نمونه‌هایی نادر از این تشبیه در ادبیات فارسی قدیم و جدید مشاهده می‌شود. کهن‌ترین شواهد در شعر قرن ششم یافته شده است. شاعران این عصر برای کسب جایگاهی شایسته در تاریخ ادبیات به نوآوری

و نوجویی روی آوردند و در این راستا تشبیهاتی ویژه و نایاب عرضه نمودند که یکی از آنها تشبیه چیزی به خودش بود. شاعران عارفی همچون عطار و مولانا نیز با مبانی فلسفی و الهیاتی خاص خود به جست‌وجوی شگردهای جدید بیانی برخاستند و تشبیه چیزی به خودش را بازتولید کردند. بلاغیون هندی در قرون دهم و یازدهم هجری نخستین پژوهندگان بودند که پیرامون این تشبیه تأملات عمیقی انجام دادند و بعد از تبعات آنها حتی تا زمانه ما حرف نویی طرح نشده است. نویسندگان و شاعران در سده اخیر به طرق گوناگون، سعی در کشف ظرفیت‌های این تشبیه داشته‌اند که شواهد آن را در متن مقاله درج کردیم. شاعرانی نظیر اخوان ثالث و امین‌پور برای خلق هنر سازه‌های جدید که آنایی و به نوعی متضمن عدول از هنجار و ثرم و خلاف آمد سنت ادبی باشد، در پی ارائه شواهدی تازه از این تشبیه برآمدند. تنزیه، تقبیح و زشت جلوه‌دادن مشبه، بیان کمال عظمت ممدوح، تأکید و اظهار ناامیدی از بیان اوصاف مشبه را از اغراض تشبیه چیزی به خودش می‌توان برشمرد. به جهت کمیاب بودن این نوع تشبیه در ادب فارسی طبیعتاً نمی‌توان سخنی از انواع آن پیش کشید. بناگزی باید از تقسیم‌بندی مرسوم کتاب‌های بیان بهره بگیریم و آن را به اعتبار ارکان مانند ذکر شدن یا نشدن ادات تشبیه و وجه‌شبه بررسی کنیم.

منابع

- اخوان ثالث، مهدی (۱۳۹۷) متن کامل ده کتاب شعر (۲ جلد). زمستان.
- استعلامی، محمد (۱۴۰۲). نادره‌ای که تنها همانند او، خود او بود. نقد و بررسی کتاب تهران، ۷۵ (۶)، ۲۱-۲۶.
- امین‌پور، قیصر (۱۳۶۳) در کوچه آفتاب. حوزه هنری سازمان تبلیغات اسلامی.
- آرزو، سراج الدین علی بن حسام الدین (۱۳۸۱). عطیه کبری و موهبت عظمی (نخستین رسالات به زبان فارسی در بیان و معانی) (سیروس شمیسا، مصحح و مقدمه نویس). فردوس.
- آزاد بلگرامی، غلام‌علی (۱۲۴۹) خزانه عامره (تذکره فارسی‌سرایان) [چاپ سنگی]. منشی نول کشور.
- آزاد بلگرامی، غلام‌علی (۱۳۸۲). غزلان الهند (مطالعه تطبیقی بلاغت هندی و فارسی) (سیروس شمیسا، مصحح). صدای معاصر.
- بصیر مژده‌ی، سامیه (۱۳۷۶). قرآن و ادب فارسی. در حسن انوشه، فرهنگ‌نامه ادبی فارسی؛ دانش‌نامه ادب فارسی (ج. ۲). وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- خرم‌شاهی، بهاء‌الدین (۱۳۹۵). کیارستمی از خودش سی سال جوان‌تر بود. بخارا، (۱۱۳)، ۲۷۰-۲۷۴.
- <https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/1423841>
- رازی، شمس‌الدین بن محمد قیس (۱۳۳۶). المعجم فی معاییر اشعار العجم (محمد قزوینی و محمدتقی مدرس رضوی، مصحح). دانشگاه تهران.
- سپهری، سهراب (۱۳۸۲). هشت کتاب. طهوری.
- سعد سلمان، مسعود (۱۳۶۴). دیوان اشعار (ج. ۲؛ مهدی نوریان، مصحح). کمال.
- شاملو، احمد (۱۳۸۲). مجموعه آثار (دفتر یکم: شعرها). نگاه.
- شریعتی، علی (۱۳۵۰). فاطمه فاطمه است. حسینیه ارشاد.
- شفیعی کدکنی، محمدرضا (۱۳۸۳). صورخیال در شعر فارسی. آگاه.
- شفیعی کدکنی، محمدرضا (۱۳۹۲). نوعی ساختار مبالغه در زبان فارسی کهن. بخارا، (۹۷)، ۵-۱۴.
- <https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/1047228>
- شمیسا، سیروس (۱۳۷۰). بیان. فردوس.
- شمیسا، سیروس (۱۳۸۷). بیان و معانی. میترا.
- شمیسا، سیروس (۱۳۸۸). سبک‌شناسی شعر. میترا.

عباس‌پور، هومن (۱۳۸۱). تشبیه. در حسن انوشه، فرهنگ‌نامه ادبی فارسی، دانش‌نامه ادب فارسی (ج. ۲). وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.

عطار، محمد بن عطار (۱۳۸۹). *منطق الطیر* (مقدمه، تصحیح و تعلیقات محمد رضا شفیعی کدکنی). سخن.

فتوحی، محمود (۱۳۷۹). *نقد خیال (نقد ادبی در سبک هندی ۹۰۰-۱۲۰۰ ه. ق.)*. روزگار.

قشیری، ابوالقاسم عبدالکریم (۱۳۷۴). *ترجمه رساله قشیریه* (ج. ۱؛ بدیع الزمان فروزانفر، مصحح). علمی-فرهنگی.

کزازی، میر جلال الدین (۱۳۸۶). تشبیه. در اسماعیل سعادت، *دانشنامه زبان و ادب فارسی* (ج. ۲). فرهنگستان زبان و ادب فارسی.

مُبرّد، محمد بن یزید (۱۳۷۶). *الکامل فی اللغة و الادب* (به کوشش محمد ابوالفضل ابراهیم). دار الفکر العربی.

منشی، ابوالمعالی نصرالله (۱۳۷۸). *کلیله و دمنه* (مجتبی مینوی طهرانی، مصحح). امیرکبیر.

مولوی، جلال الدین محمد بن محمد (۱۳۸۸). *غزلیات شمس تبریز* (مقدمه، گزینش و تفسیر محمد رضا شفیعی کدکنی). سخن.

میرزا محمد خان ابن فخر الدین محمد (۱۳۵۴). *تحفه الہند* (ج. ۱). (نور الحسن انصاری، مصحح). بنیاد فرهنگ ایران.

نظامی، الیاس بن یوسف (۱۳۸۲). *خمسه نظامی گنجه‌ای* (بر اساس نسخه وحید دستگردی و به کوشش سعید حمیدیان). قطره.

واثق عباسی، عبدالله، و اتحادی، حسن (۱۳۹۸). بررسی و تحلیل تشبیه در دیوان بدرالدین چاچی. *فنون ادبی*، ۱۱(۴)، ۱-۱۸.

<https://doi.org/10.22108/liar.2019.113550.1482>

وطواط، رشیدالدین محمد (۱۳۶۲). *حدائق السحر فی دقائق الشعر* (عباس اقبال، مصحح). طهوری و سنایی.

References

- Abbaspour, H. (2002). Similar. In H. Anoushe, *Persian Literary Dictionary; Encyclopaedia of Persian Literature* (Vol. 2). Ministry of Culture and Islamic Guidance. [In Persian].
- Akhavan Sales, M. (2017). *The complete text of ten books of poetry* (2 Volumes). Winter. [In Persian].
- Aminpour, Q. (1984). *Dar Koche Aftab*. Howzeh Honari. [In Persian].
- Arezoo, S. A. H. (2002). *Atiyeh Kobra and Mohebat Ozma* (the first treatises in Persian language on expression and meanings) (Introduction and correction by S. Shamisa). Ferdows. [In Persian].
- Attar, M. (2010). *Logic of al-Tayr* (with introduction, corrections and comments by M. R. Shafi'i Kodkani). Sokhan Publication. [In Persian].
- Azad Belgrami, Gh. A. (1870). *Khazane Amerah (Tazekre Farsi Sarayan)* [Lithograph]. Secretary of the country. [In Persian].
- Azad Belgrami, Gh. A. (2003). *Ghazlan-e-Hind (comparative study of Indian and Persian rhetoric)* (S. Shamisa, Editor). Sedaye Moaser. [In Persian].
- Basir Mojdehi, S. (1997) Quran and Persian literature. In H. Anoushe, *Persian Literary Dictionary; Encyclopaedia of Persian Literature* (Vol. 2). Ministry of Culture and Islamic Guidance. [In Persian].
- Estelami, M. (2023). Nadera, who was the only one like him, was himself. *Tehran Book Review Quarterly*, 75(6), 21- 26. [In Persian].
- Fotuhi, M. (2000) *Naqd Khayal (literary criticism in Indian style 900-1200 A.H.)*. Rouzegar. [In Persian].
- Kezazi, M. J. (2006). The simile. In I. Saadat, *Encyclopedia of Persian language and literature* (Vol. 2). Persian Language and Literature Academy. [In Persian].
- Khorranshahi, B. (2015.) Kiarostami was thirty years younger than himself. *Bokhara*, (113), 270-274. <https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/1423841> [In Persian].
- Mirza Mohammad Khan (1975). *Tuhfa Al-Hind* (Vol. 1). (Proofreading by N. H. Ansari). Farhang Iran Foundation. [In Persian].
- Molvi, J. M. (2009). *Ghazliate Shams Tabrizi* (Introduction, selection and commentary by M. R.

- Shafi'i Kodkani). Sokhan Publication. [In Persian].
- Monshi, A. M. N. (1999). *Kelile and Demneh* (Edited and explained by M. Minavi). Amir Kabir Publication. [In Persian].
- Mubarid, M. Y. (1997). *Al-Kamal Fi Al-Laghe and Al-Adab* (By M. A. Ebrahim). Dar al-Fikr al-Arabi. [In Persian].
- Nezami, E. Y. (2003). *Khamse Nizami Ganjaei*. Qatre Publication. [In Persian].
- Qosheyri, A. K. A. (1995). *Resaleh Qashiriyyah* (Vol. 1; B. Z. Forozanfar, Editor). Scientific-cultural. [In Persian].
- Razi, Sh. M. Q. (1957). *Al-Ajam Fi Ma'ayir Al-Ajam Poems* (M. Qazvini, & M. T. Modares Razavi, Editor). University of Tehran Press. [In Persian].
- Sepehri, S. (2002). *Hasht Ketab*. Tahuri Publication. [In Persian].
- Shafi'i Kadkani, M. R. (2012). A type of exaggeration structure in Old Persian language. Bokhara, (97), 5-14. <https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/1047228> [In Persian].
- Shafi'i Kadkani, M. R. (2013). *Imaginary images in Persian poetry*. Aghaz Publication. [In Persian].
- Shamisa, S. (1991). *Bayan*. Ferdows Publication. [In Persian].
- Shamisa, S. (2008). *Bayan and Ma'ani*. Mitra Publication. [In Persian].
- Shamisa, S. (2009). *Poetry Stylology*. Mitra Publication. [In Persian].
- Shamlou, A. (2012). *Collection of works (Book 1: Poems)*. Negah Publication. [In Persian].
- Shariati, A. (1972). *Fatimah is Fatimah*. Hosseinieh Irshad. [In Persian]
- Vasheq Abbasi, A., & Etehadi, H. (2018). Review and analysis of similes in Badr al-Din Chachi's Divan. *Literary Arts*, 11(4), 1-18. <https://doi.org/10.22108/liar.2019.113550.1482> [In Persian].
- Watwat, R. M. (1983.) *Hadaegh al-Sahar in Daghayegh of she'er* (A. Iqbal, Editor). Tahuri and Sanai. [In Persian].

پروژه نگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی